

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ - ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΓΚΟΛΦ:
ΟΙ ΑΘΕΑΤΕΣ ΠΛΕΥΡΕΣ ΤΟΥ ΦΕΓΓΑΡΙΟΥ

Ελένη Καπετανάκη-Μηριασούλη*

Εδώ και αρκετά χρόνια κυκλοφορεί στους τουριστικούς κύκλους η «θεωρία του γκολφ» — η δημιουργία γηπέδων γκολφ ενισχύει την τουριστική ζήτηση (αύξηση αριθμού τουριστών και επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου) σε μια περιοχή. Προωθείται δε αυτή η «θεωρία» τόσο πειστικά και πιεστικά που, σε συνδυασμό με την έλλειψη (ή μη δημοσιοποίηση) σοβαρού αντίλογου, η δημιουργία γηπέδων γκολφ θεωρείται αδιαμφισβήτητη. Το παρακάτω σύντομο σημείωμα παρουσιάζει επιλεγμένες «αθέατες» πλευρές της σχέσης τουρισμού και γκολφ στην περίπτωση της Ελλάδας (τουλάχιστον) με σκοπό να ευαισθητοποιήσει, να προβληματίσει και να προσφέρει απαραίτητη πληροφόρηση για μια ολοκληρωμένη εκτίμηση της *συνολικής* ωφελιμότητας και σκοπιμότητας των γηπέδων γκολφ.

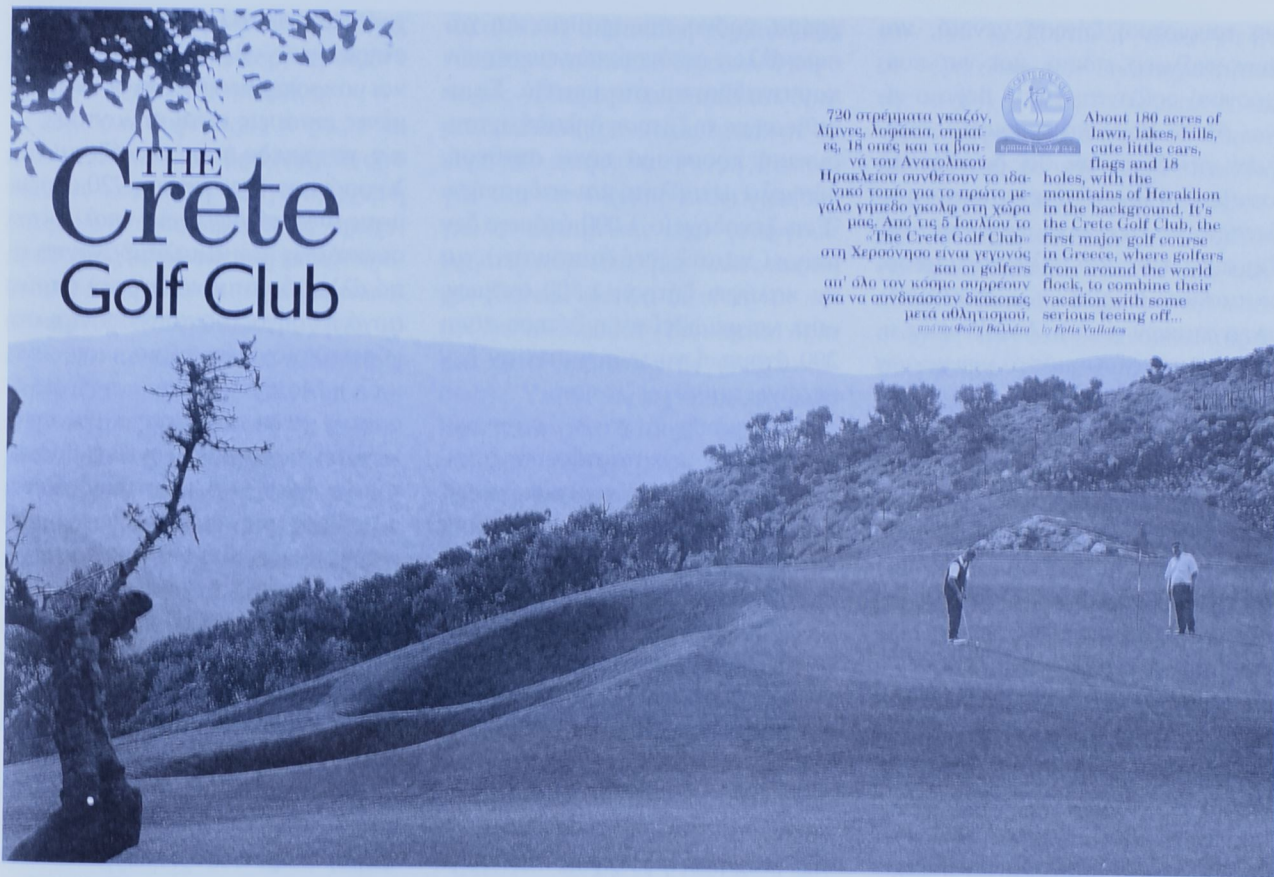
Η «θεωρία του γκολφ» βασίζεται σε στατιστικές που δείχνουν ότι αυξάνεται σημαντικά το τμήμα της τουριστικής αγοράς που προτιμά το γκολφ και ότι η προσφορά κατ'άλληλων εγκαταστάσεων δρα ως ένας επιπλέον θετικός παράγοντας επιλογής ενός τουριστικού προορισμού. Ο αριθμός των γηπέδων γκολφ αυξάνεται παγκόσμια. Η Ελλάδα δεν έχει ξεφύγει από αυτό το συρμό. Ήδη λειτουργούν τέσσερα γήπεδα (Χαλκιδική, Κέρκυρα, Ρόδος και Γλυφάδα), τον Ιούνιο 2003 αναμένε-

ται η λειτουργία του πρώτου γηπέδου στην Κρήτη (Χερσόνησος), ενώ προγραμματίζονται πολλά άλλα. Οι υποστηρικτές τους, όπως συμβαίνει και με τόσες άλλες «αναπτυξιακές προτάσεις», είναι συνασπισμοί συγκεκριμένων συμφερόντων που τα προωθούν προβάλλοντας πλήθος θετικών, οικονομικών κυρίως, ωφελειών και πολλαπλασιαστικών αποτελεσμάτων σε εισόδημα και απασχόληση, αλλά λογαριάζοντας... χωρίς τον ξενοδόχο! Που δεν είναι άλλος από τις αθέατες πλευρές της σχέσης τουρισμού και γκολφ.

Είναι γνωστό ότι η *τουριστική ζήτηση* είναι ευμετάβλητη, τρωτή σε ποικίλες συγκυρίες, και επηρεάζεται από συχνά δύσκολα προβλέψιμους παράγοντες, που δρουν τόσο μακροπρόθεσμα όσο και βραχυπρόθεσμα. Στους πρώτους ανήκουν μεταβολές στο εισόδημα και τον ελεύθερο χρόνο, προτιμήσεις διαφόρων ειδών τουρισμού, κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά και καταναλωτικά πρότυπα των τουριστών, τα συμφέροντα των τουριστικών πρακτόρων (tour operators), μακροχρόνιες περιβαλλοντικές, μεταβολές, η διαθεσιμότητα τουριστική υποδομή, καθώς και ο βαθμός προώθησης ενός προορισμού.

Βραχυπρόθεσμα, η τουριστική ζήτηση επηρεάζεται και διαμορφώνεται από οικονομικά και κοινωνικοπολιτικά γεγονότα (π.χ. ύφεση,

* Καθηγήτρια, Τμήμα Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, e-mail: e.briassoulis@aegean.gr.



THE Crete Golf Club

720 στρέμματα γκαζόν, λίμνες, λόφους, ομίαι, 18 οπές και τα βούνα του Ανατολικού Ηρακλείου συνθέτουν το ιδανικό τοπίο για το πρώτο μεγάλο γήπεδο γκολφ στη χώρα μας. Από τις 5 Ιουλίου το «The Crete Golf Club» στη Σερρώνηρο είναι γεγονός και οι golfers απ' όλο τον κόσμο συρρέουν για να συνδυάσουν διακοπές με αθλητισμό.

about 180 acres of lawn, lakes, hills, cute little cars, flags and 18 holes, with the mountains of Heraklion in the background. It's the Crete Golf Club, the first major golf course in Greece, where golfers from around the world flock, to combine their vacation with some serious teeing off...

by Pette Vailatos

τρομοκρατία, επιδημίες κ.τ.λ.), περιβαλλοντικά και καιρικά συμβάντα (σεισμούς, πλημμύρες, καύσωνες, ευτροφικές «εκρήξεις» κ.ά.), τόσο στις χώρες προέλευσης όσο και στις χώρες προορισμού, και από τον ανταγωνισμό άλλων εσωτερικών και εξωτερικών προορισμών. Ο τελευταίος παράγοντας αποτελεί διαρκή έγνοια των τουριστικών επιχειρηματιών και κίνητρο για διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος, ώστε μια περιοχή να «αντέξει» στον ανταγωνισμό ελκύοντας τουρίστες για «κάτι διαφορετικό» που δεν προσφέρουν οι ανταγωνιστές.

Εύκολα λοιπόν διαπιστώνεται το υπεραισιόδοξο, μονοδιάστατο και απλοϊκό της «θεωρίας του γκολφ», εφόσον η τουριστική ζήτηση δεν επηρεάζεται μόνο από τον παράγοντα «γκολφ». Ακόμα και να επηρεα-

ζόταν σημαντικά, γήπεδα γκολφ υπάρχουν σε πολλά μέρη του κόσμου που παράλληλα διαθέτουν και άλλες υπηρεσίες και θέλγητρα και διαφοροποιούν τα τουριστικά πακέτα μεταξύ προορισμών. Διότι ο τουρίστας «αγοράζει» κυρίως το πακέτο και όχι το «γκολφ». Επίσης, υπάρχει ανταγωνισμός μεταξύ γκολφ και άλλων σπορ: το γκολφ είναι ένα από τα σπορ που προτιμούν οι τουρίστες. Οι «μόδες» των σπορ όμως, και δη στον τουρισμό, διαμορφώνονται από (διεθνή κυρίως) εμπορικά συμφέροντα ως βασική στρατηγική αύξησης των κερδών τους. Αν οι τουρίστες «κουραστούν» από ένα σπορ, το διεθνές εμπορικό κύκλωμα προσφέρει (αν δεν δημιουργεί την ανάγκη για) αλλαγή και ποικιλία, κάνοντας έτσι τη ζήτηση για γκολφ τρωτή σε αλλαγές μόδας!

Όμως το σπουδαιότερο (ίσως ερώτημα σε τοπικό επίπεδο είναι πόσα γήπεδα γκολφ χρειάζεται μια τουριστική περιφέρεια με στόχο να λειτουργούν όλα αποδοτικά (με ικανοποιητικές πληρότητες). Η αύξηση της προσφοράς γηπέδων δεν συνεπάγεται αυτόματα ανάλογη αύξηση της ζήτησης (γκόλφερ) ούτε και της αποδοτικότητάς τους. Ένα γήπεδο ίσως έχει 100% πληρότητα. Ένα δεύτερο θα έχει γενικά χαμηλότερη και, όσο ο αριθμός τους αυξάνεται, η πληρότητα κάθε γηπέδου θα μειώνεται (ακόμα και με τις πιο ευνοϊκές συνθήκες) — μακροχρόνια τουλάχιστον.

Γεννώνται λοιπόν τα ερωτήματα: Πώς (με τι υποθέσεις) γίνονται προβλέψεις του αριθμού γηπέδων που χρειάζεται η χώρα ή μια περιφέρεια; Πόσο σταθερή είναι η προβλεπόμε-

νη τουριστική ζήτηση γενικά, και των γκόλφερ ειδικά, και για ποιο χρονικό ορίζοντα; Πόσο βέβαιο είναι ότι το ποσοστό τουριστών υψηλών εισοδημάτων θα διατηρείται σταθερό ή θα αυξάνεται αντί να ελαττώνεται (η τωρινή ύφεση το τονίζει αυτό όπως και άλλες παλιότερες καταστάσεις κρίσεων — πολιτικών, ενεργειακών κ.τ.λ.); Λαμβάνεται υπόψη ο ανταγωνισμός άλλων χωρών ή άλλων περιφερειών της χώρας (που και σε αυτές «πουλά» η «θεωρία του γκολφ» και δημιουργούν συνεχώς γήπεδα); Ή υποτίθεται ότι οι πράκτορες θα φέρουν πάση θυσία γκόλφερ για να δουλεύουν τα γήπεδα της χώρας ειδικά; Πότε και για ποιες άλλες εγκαταστάσεις το έκαναν αυτό για να το κάνουν τώρα;

Όμως για τους τουριστικούς προορισμούς κρίσιμότερη είναι η πλευρά της *τουριστικής προσφοράς*. Όπως η ζήτηση, επηρεάζεται και αυτή από παράγοντες που δρουν μακροπρόθεσμα και βραχυπρόθεσμα — διαθεσιμότητα φυσικών, οικονομικών, ανθρωπογενών και πολιτισμικών πόρων, ύπαρξη εναλλακτικών, περισσότερο προσοδοφόρων, οικονομικών δραστηριοτήτων, προσδοκίες των επενδυτών για τη μελλοντική τουριστική ζήτηση. Βέβαια η μέχρι τώρα εμπειρία έχει δείξει ότι το όραμα του γρήγορου, βραχυπρόθεσμου κέρδους έχει δράσει καταλυτικά στη διαμόρφωση επαρκούς τουριστικής προσφοράς σε πολλούς προορισμούς. Το ερώτημα φυσικά είναι με τι κόστος έχει διαμορφωθεί αυτή η προσφορά και πόσο βιώσιμη είναι. Σε αυτά τα καίρια και κρίσιμα ζητήματα, που αφορούν και την περίπτωση των γηπέδων γκολφ, επικεντρώνεται η συζήτηση παρακάτω.

Η τουριστική προσφορά, άπαξ και διαμορφωθεί, δεν αλλάζει εύκολα χωρίς σημαντικό κόστος σε

χρήμα, χρόνο, προσπάθεια και χάσιμο άλλων οικονομικών ευκαιριών που αναδύονται στο μεταξύ. Σε αντίθεση με τη ζήτηση δηλαδή, η τουριστική προσφορά είναι σταθερή, δύσκολα μεταβλητή και «αδρανής». Ένα ξενοδοχείο 1.000 ατόμων δεν μπορεί να αυξηθεί (αυτόματα) για να καλύψει ζήτηση 1.500 ατόμων, ούτε να μειωθεί αν η ζήτηση είναι 200 άτομα ή να γκρεμιστεί αν δεν υπάρχει καθόλου ζήτηση.

Η δημιουργία και η λειτουργία τουριστικών εγκαταστάσεων απαιτούν φυσικούς και ανθρωπογενείς, τοπικούς και υπερτοπικούς πόρους και επηρεάζουν τόσο τη διαθέσιμη ποσότητα όσο και την ποιότητά τους. Οι πόροι αυτοί «εκτρέπονται» από άλλες δραστηριότητες (π.χ. γεωργία), δεδομένου ότι είναι πεπερασμένοι (ή και φθίνοντες) και όχι άπειροι και πάντα διαθέσιμοι — για ορισμένο χρονικό διάστημα τουλάχιστον. Επιπλέον, ορισμένοι πόροι — π.χ. γεωργική γη υψηλής παραγωγικότητας ή κατ'αλληλότητα για ειδικές καλλιέργειες — δεσμεύονται μόνιμα και μη αντιστρεπτά. Άπαξ και τεθούν σε μια χρήση δεν είναι δυνατόν αργότερα, όταν παύσει η αρχική δραστηριότητα, να χρησιμοποιηθούν εύκολα για άλλες δραστηριότητες διότι έχουν υποβαθμιστεί. Λογικό είναι λοιπόν οι τοπικές αποφάσεις για τη δημιουργία τουριστικών εγκαταστάσεων να αποβλέπουν στην αποδοτική χρησιμοποίηση των διαθέσιμων πόρων, στην ελαχιστοποίηση του κόστους ευκαιρίας (εναλλακτικές χρήσεις στις οποίες θα μπορούσαν να αποδώσουν περισσότερο) και στην αποφυγή αρνητικών βραχυχρόνιων και μακροχρόνιων επιπτώσεων σε αυτούς. Τα γήπεδα γκολφ είναι ιδανικό παράδειγμα για να παρουσιαστούν αυτές οι επιπτώσεις.

Από τη στιγμή που μια έκταση γης γίνεται γήπεδο γκολφ, αποκλείεται η

χρήση της για άλλη παραγωγική δραστηριότητα — βραχυπρόθεσμα αλλά και μακροπρόθεσμα. Και οι απαιτούμενες εκτάσεις είναι σημαντικές — π.χ. το γήπεδο που ετοιμάζεται στη Χερσόνησο έχει έκταση 720 στρέμματα. Φυσικά, δεν έχουν υπολογιστεί οι εκτάσεις που καταλαμβάνονται από άλλες δραστηριότητες οι οποίες αργά η γρήγορα αναπτύσσονται στη γύρω περιοχή (εμπόριο, υπηρεσίες κ.τ.λ.). Μακροπρόθεσμα, η γη (το έδαφος) χάνει την παραγωγική της ικανότητα (για καλλιέργειες, βοσκότοπους, δάση κ.τ.λ.) και περιορίζεται ο αριθμός των εναλλακτικών χρήσεων της αν η χρήση του γηπέδου αποβεί μη αποδοτική και παύσει να λειτουργεί. Αυτό συμβαίνει διότι ένα γήπεδο γκολφ χρησιμοποιεί και επηρεάζει αρνητικά ζωτικούς πόρους — έδαφος, οικοσυστήματα, αέρα και κυρίως νερό.

Οι επεμβάσεις που γίνονται αναγκαστικά στην υφιστάμενη βλάστηση στερούν το έδαφος από την αναγκαία φυτοκάλυψη. Το εκτεθειμένο και ακάλυπτο έδαφος υφίσταται διάβρωση και η συντήρησή του απαιτεί δυσανάλογη κατανάλωση πόρων — νερού, χρημάτων, προσπάθειας. Αν μια περιοχή δεν έχει κατάλληλο έδαφος (για τους χλοοτάπητες), μεταφέρεται χώμα από άλλες περιοχές. Αφαιρείται δηλαδή αυτός ο πόρος από άλλους χρήστες και επηρεάζονται οι χρήσεις γης σε άλλες περιοχές.

Για τη συντήρηση των χλοοταπών χρησιμοποιούνται ισχυρά αγροχημικά, τα οποία επιβαρύνουν το έδαφος με τοξικές ουσίες που συνήθως βιοσυσσωρεύονται. Η εφαρμογή τους με ψεκασμό επιβαρύνει την τοπική ατμόσφαιρα και προκαλεί προβλήματα υγείας στους εργαζόμενους αλλά και στους γκόλφερ (πνευμονικά νοσήματα από την εισπνοή των σπρέι). Φυσικά,

οι καταναλωτές βλέπουν μόνο τις ρόδινες όφεις του σπορ, αφού δεν υπάρχει σχετική ενημέρωση.

Όμως ο κυριότερος πόρος ο οποίος δεσμεύεται βραχυπρόθεσμα και του οποίου η αλόγιστη χρήση μπορεί να έχει σημαντικές βραχυπρόθεσμες αλλά κυρίως μακροπρόθεσμες περιβαλλοντικές και κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις είναι το νερό. Για περιοχές όπως η Κρήτη, η Νότια Πελοπόννησος κ.ά., που ανήκουν σε ημίξηρες ή ύψιγρες βιοκλιματικές ζώνες, το ζήτημα είναι κρίσιμο και ίσως επιδεινωθεί από την πιθανολογούμενη κλιματική μεταβολή. Η μη ορθολογική χρήση των διαθεσίμων υδάτινων πόρων, σε συνδυασμό με τις βιοκλιματικές ιδιαιτερότητες, προκαλεί υποβάθμιση ή και ερημοποίηση γαιών. Σε αυτές τις περιοχές είναι επιτακτική η επιλογή όσο το δυνατόν λιγότερο υδροβόρων δραστηριοτήτων (σε συνδυασμό, φυσικά, με ορθολογική διαχείριση του νερού). Και ο τουρισμός δεν είναι τέτοια δραστηριότητα γενικά όταν η μέση ημερήσια κατανάλωση νερού του τουρίστα είναι 6-12 φορές μεγαλύτερη από αυτή του ντόπιου, οι δε τουρίστες σε περιόδους αιχμής είναι πολυπλασίοι των μόνιμων κατοίκων...

Ένα γήπεδο γκολφ 18 οπών (ακόμα και τύπου desert golf, όπως αυτό της Χερσονήσου) απαιτεί τόσο νερό ετήσια όσο χρειάζονται 20.000 άνθρωποι (!) — ποσότητα ιδιαίτερα σημαντική σε περιοχές με προβλήματα επάρκειας νερού και ιδιαίτερα την καλοκαιρινή περίοδο (ελάχιστη βροχόπτωση και μέγιστη ζήτηση νερού από όλες τις χρήσεις). Συνήθως το νερό μπορεί να προέρχεται από γειτονικές περιοχές, να αφαιρείται δηλαδή από παραγωγικές χρήσεις στον τόπο προέλευσής του!

Ο μεγαλύτερος χαμένος όμως είναι η γεωργία, η οποία στην Ελλάδα είναι η πιο υδροβόρα δραστηριότη-

τα, αλλά με σημαντική συμβολή στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν. Ήδη ο πόρος «έδαφος» περιορίζεται δραματικά κάθε χρόνο και, επιπλέον, το νερό που εκτρέπεται για τη λειτουργία και συντήρηση ενός γηπέδου γκολφ αφαιρείται από γεωργικές χρήσεις στην ίδια ή σε άλλες περιοχές (δεδομένου ότι οι υδάτινοι πόροι δεν ακολουθούν διοικητικά όρια και καταλαμβάνουν μεγάλες εκτάσεις). Υποθέτοντας καλλιέργειες που απαιτούν 8-10 μ³ νερού ανά στρέμμα, το νερό που απαιτεί ένα τυπικό γήπεδο επαρκεί για άρδευση 150-250 στρεμμάτων καλλιεργήσιμης γης. Συνγχρόνως, η γεωργία επιδοτείται για να αυξάνει την παραγωγικότητά της. Πώς όμως θα συμβεί αυτό αν στερείται το βασικότερο πόρο, το νερό; Να προστεθεί και το ενδεχόμενο οι γκόλφερ να καταναλώνουν εισαγόμενα οπωροκηπευτικά λόγω ανεπαρκούς εγχώριας παραγωγής ελλείψει νερού; Το τι θα συμβεί αν αυξηθεί ο αριθμός των γηπέδων — ιδιαίτερα σε περιοχές με προβλήματα επάρκειας νερού — είναι μάλλον αυτονόητο.

Η ανάλυση περιορίστηκε μέχρι τώρα στο γήπεδο γκολφ καθαυτό, αλλά δεν είναι δυνατό να αγνοηθεί η σταδιακή ανάπτυξη ποικίλων δραστηριοτήτων γύρω από τις αρχικές τουριστικές εγκαταστάσεις που καταλαμβάνουν γη και απαιτούν νερό (!) — άλλες τουριστικές εγκαταστάσεις, μόνιμες και παραθεριστικές κατοικίες κ.τ.λ. Άρα το πρόβλημα θα μεγεθύνεται και θα καλούνται οι εκάστοτε άρχοντες να δίνουν λύσεις — τι λύσεις όμως θα δίνουν όταν το νερό είναι πεπερασμένο; Εδώ εγείρεται ένα γενικότερο σημαντικό ζήτημα: το δικαίωμα των δημοτικών αρχών να «παραχωρούν» γεωτρήσεις σε συγκεκριμένες χρήσεις, όπως συμβαίνει τώρα. Στη βάση ποιας ανάλυσης των τωρι-

νών και μελλοντικών απαιτήσεων σε νερό όλων των δραστηριοτήτων της περιοχής τους (αλλά και γειτονικών περιοχών) παίρνουν τέτοιες αποφάσεις; Το νερό, στην ελληνική και στην ευρωπαϊκή νομοθεσία, θεωρείται δημόσιο αγαθό που πρέπει να προστατεύεται και να χρησιμοποιείται συνετά, τόσο για την υποστήριξη όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων όσο και για τις οικολογικές και περιβαλλοντικές του υπηρεσίες, οι δε αποφάσεις διαχείρισής του να βασίζονται σε διαχειριστικά σχέδια λεκανών απορροής (πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Οδηγίας-Πλαισίου για το Νερό). Μια τωρινή απόφαση κάποιας δημοτικής αρχής μπορεί να αποβεί μοιραία αν άλλες χρήσεις — τωρινές και μελλοντικές — δεν θα μπορούν να αναπτυχθούν αποδοτικά (με το μικρότερο κόστος) λόγω έλλειψης του βασικότερου πόρου: του νερού.

Οι κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις είναι εξίσου σημαντικές με τις περιβαλλοντικές, ιδιαίτερα επειδή τα γήπεδα γκολφ δημιουργούνται για ενίσχυση της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής. Πρώτον, ένα τέτοιο εγχείρημα απαιτεί σημαντικά χρηματικά ποσά, τα οποία διατίθενται κυρίως από ιδιώτες επενδυτές (τοπικούς και μη), αν και συχνά συνδράμει και το κράτος (με διάφορους αναπτυξιακούς νόμους). Φυσικά, τα ποσά αυτά «εκτρέπονται» από άλλες δραστηριότητες (κόστος ευκαιρίας). Το ρίσκο τέτοιων επενδύσεων είναι πολύ μεγάλο — ιδιαίτερα σε σχετικά μικρές και απομονωμένες γεωγραφικές ενότητες (όπως τα νησιά, άσχετα από μέγεθος) — αν ληφθούν υπόψη η μεταβλητότητα, η αβεβαιότητα και η εποχικότητα της τουριστικής ζήτησης (υποχρησιμοποίηση των τουριστικών εγκαταστάσεων ένα σημαντικό μέρος του

χρόνου) και η σχετική «αδράνεια» της δημιουργούμενης προσφοράς.

Συγχρόνως όμως και οι άλλες βοηθητικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται — και εξαρτώνται από τη βασική επένδυση, το γήπεδο γκολφ — «παρασύρονται» από τη δυναμική και το ρίσκο της. Σε περίπτωση που δεν αποβεί επικερδής (δεν προσελκύσει τόσους πελάτες όσους προβλέφθηκαν), όλες οι βοηθητικές δραστηριότητες υφίστανται αρνητικές επιπτώσεις. Στο μεταξύ όμως έχουν χρησιμοποιηθεί, και ίσως αλλοιωθεί μόνιμα, οι φυσικοί πόροι της περιοχής, στερώντας έτσι τη δυνατότητα εναλλακτικών δραστηριοτήτων που θα αντικαταστήσουν τις παλιές.

Τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα μιας δραστηριότητας στην τοπική οικονομία και κοινωνία εξαρτώνται από τις σχέσεις εισροών-εκροών που έχει με άλλες δραστηριότητες. Στην περίπτωση γηπέδων γκολφ αυτές περιλαμβάνουν την προμήθεια μηχανημάτων, αγροχημικών, ειδών διατροφής και ένδυσης, εξειδικευμένου προσωπικού κ.τ.λ. Εάν αυτά δεν παράγονται ή δεν παρέχονται τοπικά, τότε εισάγονται, με αποτέλεσμα ένα σημαντικό μέρος των εσόδων του γηπέδου να «εξάγεται» ξανά για την αγορά τους (άλλο γνώρισμα των τουριστικών επενδύσεων, το οποίο είναι κρισιμότερο όσο μεγαλύτερο είναι το επενδυτικό ρίσκο). Στην Ελλάδα ο τουρισμός δεν είναι καθιερωμένος ικανοποιητικά, για λόγους που ο χώρος αυτού του άρθρου δεν επιτρέπει να αναλυθούν. Έτσι, αυξάνεται η εξάρτηση της λειτουργίας και αποδοτικότητας των τουριστικών εγκαταστάσεων από μεταβολές εξωτερικών παραγόντων (π.χ. αυξήσεις στις τιμές των εισαγόμενων αγροχημικών). Με άλλα λόγια, η βιωσιμότητα και η συμβολή των γηπέδων γκολφ

στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής είναι αμφισβητήσιμες.

Οι περισσότεροι αθέατες, και ίσως σοβαρότερες, επιπτώσεις του γκολφ — όπως και άλλων «εισαγόμενων» δραστηριοτήτων — είναι η πολιτιστική αλλοίωση που επιφέρουν στις περιοχές υποδοχής (και όχι μόνο), η περαιτέρω εγκατάλειψη τοπικών δραστηριοτήτων και των κοινωνικών δικτύων που αυτές δημιουργούν και συντηρούν, καθώς και η τουριστική μονοκαλλιέργεια. Συγκρούεται εδώ η σταδιακή εξαπλούμενη *παγκοσμιοποίηση* (ισοπέδωση τρόπων και τύπων ζωής) με την *τοπικότητα* και *ιδιαιτερότητα* που εδώ και καιρό διεθνείς και εθνικοί οργανισμοί και οργανώσεις προωθούν με ποικίλες πολιτικές ως μέσο ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού οι οποίες βοηθούν τους τόπους υποδοχής να διαφοροποιήσουν το προϊόν τους (βασική στρατηγική επιβίωσης στο σύγχρονο ανταγωνιστικό περιβάλλον). Το ερώτημα απλά είναι: «Θέλουμε να προσελκύσουμε τουρίστες να έλθουν να παίξουν γκολφ — κάτι που μπορούν να το κάνουν σε πολλά άλλα μέρη — ή για να δουν, να θαυμάσουν και ίσως επιφανειακά να βιώσουν τη φυσική και πολιτισμική ιδιαιτερότητα του τόπου μας;» Ίσως το γκολφ θα μπορούσε να προωθηθεί ως «τονωτικό» του τουριστικού προϊόντος περιοχών με φτωχό φυσικό και πολιτισμικό κεφάλαιο (με εξασφαλισμένη, φυσικά, επάρκεια βασικών πόρων). Το χρειάζονται όμως περιοχές που διαθέτουν τα δικά τους φυσικά και πολιτισμικά «τονωτικά»; Γιατί να πουλήσουν ένα παγκοσμιοποιημένο, τυποποιημένο τουριστικό προϊόν (με γήπεδα γκολφ!) αντί να προβάλουν την ασύγκριτη μοναδικότητά τους; Υπάρχουν ήδη αρκετές περιοχές-θύματα της παγκοσμιοποίησης και ι-

σοπέδωσης της τουριστικής εμπειρίας. Χρειαζόμαστε κι άλλες;

Τελευταία μένουν το πιο κρίσιμα ερωτήματα: Ποιοι εμπλέκονται στις αποφάσεις χωροθέτησης γηπέδων γκολφ και στις συνεπαγόμενες αποφάσεις χρήσης των πόρων μιας περιοχής, στη βάση ποιας πληροφόρησης και ποιου γενικότερου αναπτυξιακού σχεδίου; Τι δικαιώματα έχουν οι τοπικές αυτοδιοικήσεις να χρησιμοποιούν υπερτοπικούς πόρους (π.χ. υπόγεια ύδατα, έδαφος); Πώς «αποζημιώνονται» οι περιοχές που προσφέρουν αυτούς τους πόρους; Έχουν κάποιο λόγο στην αναπτυξιακή διαδικασία οι ντόπιοι κάτοχοι, χρήστες και υπεύθυνοι τελικά των τοπικών πόρων; Έχουν σωστή, αμερόληπτη και πολύπλευρη ενημέρωση για να αντιμετωπίσουν σφαιρικά τέτοιες αποφάσεις και να προωθήσουν το «κοινό καλό» διασφαλίζοντας την αιεφόρο ανάπτυξη του τόπου τους;

Η θεωρία του «γκολφ περισσό-τερο γκολφ» δεν θα πρέπει να σκιάσει τις φανερές, άμεσες και εφικτές — στα πλαίσια των τοπικών δυνατοτήτων — προτεραιότητες για τη βελτίωση και ενίσχυση του τουριστικού προϊόντος των ελληνικών τουριστικών προορισμών και, ίσως κυριότερα, της ποιότητας ζωής των κατοίκων τους: βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών, ορθολογική οργάνωση χρήσεων γης και υποδομών, έλεγχος της άναρχης ανάπτυξης τουριστικών και άλλων δραστηριοτήτων, αισθητικός έλεγχος όλων των επεμβάσεων στο χώρο. Τέτοιες και παρόμοιες λύσεις, που αποσκοπούν στην *πολυλειτουργική* και *συνμληρωματική* χρήση των πόρων και στις οποίες οι ντόπιοι έχουν σημαντικό έλεγχο, θα βοηθήσουν τον τουρισμό να αντέξει στη δοκιμασία του χρόνου και να αναπτυχθεί ποιοτικά χωρίς την ανάγκη γηπέδων γκολφ, που δεν είναι παντοτινά!